

Erç
Taran dı

163460

İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ
(IRCICA)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	163460
Tas. No:	949.6 BALİ

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
II. MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ
Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003

İstanbul, 2006

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi; No. 14

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler)
ISBN 92-9063-151-1 (İngilizce tebliğler)
ISBN 92-9063-153-8 (Arnavutça tebliğler)
ISBN 92-9063-154-6 (Takım)

İslâm Konferansı Teşkilâtı
İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
34349, Beşiktaş, İstanbul-Türkiye

Tel: +90 212 259 17 42
Faks: +90 212 258 43 65
E-posta: ircica@ircica.org
Web sitesi: www.ircica.org

© 2006 IRCICA

Önsöz: Halit Eren

Yayına Hazırlayan: Ali Çaksu

Baskı: Birmat Matbaacılık Ltd. Şti, İstanbul

IRCICA Kütüphanesi Katalog bilgileri

Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu (2.: 4-7
Aralık 2003: Tiran)

Balkanlar'da İslâm medeniyeti II. milletlerarası sempozyumu
tebliğleri / editör Ali Çaksu; önsöz Halit Eren.- İstanbul: İslâm Tarih,
Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2006.

xii, 541 s.: res. (çoğu rnk.), hrt., plan; 24 sm.- (İslâm medeniyeti
tarihi kaynak ve incelemeleri dizisi; no.14)

Dipnot var.

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler) ISBN 92-9063-154-6
(Takım)

1. Medeniyet, İslâm--Balkan Ülkeleri--Kongreler. 2. Medeniyet,
Türk--Balkan Ülkeleri--Kongreler. I. Çaksu, Ali. II. Eren, Halit. III.
k.a. IV. Seri.
949--dos21

ÖRNEKLERLE ARNAVUT TÜRKÜLERİNDE TÜRKÇE SİLAH ADLARI

İrfan MORİNA*

Diğer Balkan dillerine olduğu gibi, Arnavutça'ya da tarih boyunca Türkçe'den ve Türkçe vasıtasıyla çok sayıda kelime geçmiştir. Arnavutlar, ilk önce Osmanlı Türkleriyle yürüttükleri savaşlardan, daha sonra uzun bir zaman dilimi içinde Osmanlı hakimiyeti altında kalmalarından büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Arnavut ve Türk dillerinin kökenlerinde taban tabana ziddiyetler var. Bilindiği gibi Arnavutça Hint-Avrupa, Türkçe ise Ural-Altay dil grubuna girer. Fonetigi, morfolojisi ve sentaksıyla tamamen farklı bir dil olmasına rağmen Türkçe, Arnavutça'yı hayli etkilemiştir. Türkçe'den geçen kelimelere, Arnavutların konuşma dilinde, halk edebiyatında, edebi eserlerde, hatta günümüzün basın ve yayınında rastlamaktayız. Arnavut halk edebiyatıyla ilgili yayınlanmış kitapları incelemeye aldığımız zaman, bu kitaplarda basılmış edebi türlerin Türkçe'den fevkalade etkilendiğini görmek mümkün. Destanlar ve kahramanlık konularını içeren türkülerde bu daha da göze çarpar bir hale gelmiştir. Yürütülen savaşlar esnasında bir zaferi veya yenilgiyi, bir sevinci veya üzüntüyü Arnavut türkülerine konu edinen halk ozanları, vurgulamak istedikleri kelimeleri, Türkçeden seçmiş olmaları, apayrı bir olaydır. Arnavut türkülerine geçen Türkçe kelimelerin çoğu, savaşlar esnasında kullanılan silahlara aittir. Biz bu makalede ateşsiz silahlarla ilgili olanları ele alacağız.

* Prof. Dr.,

Ateşsiz Silahlar ile İlgili Kelimeler

Osmanlı döneminde kullanılan soğuk silahların çeşitleri çoktur. Bunlar 'şiş'le başlar, 'yatağan'a kadar devam eder. Biz 'bıçak'la başlayalım:

bıçak -u Sık rastlanan bir kelimedir. Arnavut halkının geniş bir kitlesi kullanmıştır ve bugün de kullanılmaktadır. Bir eski Arnavut türküsünde bunu görelim:

< tr. **b ı ç a k**. Kesme aleti: ekmek bıçağı, kasap bıçağı, traş bıçağı, kağıt bıçağı gibi:

Vran-o Tahejrin haj-haj n'at-o çarshej!	Çarşılarda vurdular Tahiri hay hay
N'at-o çarshej haj -haj n'at-o sokak	Çarşılarda o sokaklarda hay hay
Se je kanë ther-o non mori me b i ç a k	Onu bıçakladılar

Veya başka bir türküde şöyle geçer:

Nji b i ç a k edhe nji gotë	Bir bıçak bir de bardak
Tremdhet grrosh e nji zallot	On üç groş (kuruş) ve bir zolot ¹

dıpxhik-u Bu kelime bazı yerlerde "dimxhik" ve "dymxhik" olarak geçmektedir. Türkçe sözlüklere baktığımızda konu ile ilgili şu anlamı buluyoruz:

< tr. **d i p ç i k**: Tüfeğin atış sırasında omuza dayanan kısmı.

gargi-ja Arnavut halk türkülerinde çok tekrarlanan bir kelime. Değişik versiyonları vardır: **gargji, gergji, gerxhi gorgi**. Bunu birkaç örnekle göstereyim:

< tr. **k a r g ı** : Eskiden silah olarak kullanılan, ucu sivri ve demirli sırık, mızrak.

Hajde,hajde Ramiz Pasha	"Hadi, hadi, Ramiz Paşa
Mo' m'zen mrena,po dil jashta	İçeride durma, dışarıya çık
Ku luen g a r g i j a e shpata	Kılıcın ve kargının oynadığı yere gel
Kur ka shkue Boshnjaku në Prishtinë	Boşnak Prishtine'ye gidince
Po pvet Pahsa ku e la g o r g i n ë	Paşa soruyor, kargı nerede?
E lash n'at Llap tue rujtë zaptitë	Lap'ta bıraktım zaptiyeleri beklesin

¹ Zolota: Otuz paralık eski bir gümüş sikke.

jatagan-i Arnavut türkülerinde 'jatagan' kelimesi sık kullanılmıştır. Bazı yörelerde 'tagan' olarak da geçmektedir. Şimdi bu kelimeyi türkü örneklerinde görelim:

< tr. **y a t a ğ a n** : Silah olarak kullanılan büyük ve uzun bir nevi bıçak adıdır. Beldeki silahlıkta taşındığı için bu ad verilmiştir.

As nèn gjyle të havanit	Ne havan güllesi
As nèn tef të prehtë t' t a g a n i t	Ne de keskin yatağan altında
Kurdohere duel n'fushë të mejdanit	Her zaman er meydanındaydı

Yukarıda görüldüğü gibi yatağan kelimesi kısaltılarak "tagan" olarak geçmektedir. Bir de aşağıda "jatagan" şeklini görelim:

O Hasan, Hasan Peshtani,	Ey Hasan, Peştanlı Hasan,
Gjak të rrihte j a t a g a n i	Kan püskürdü yatağanı
Së preri koka nizami	Nizam kellesi kesercesine

kasaturrë Veya bazı yerlerde "kacaturrë" olarak geçmektedir.

< tr. **k a s a t u r a** <it caccitare

Örneklerle görelim:

Haradini asht ngushtue	Hayrettin sıkıldı,
K a c a t u r r e n k a s h k a n c u e	Kasaturayı çıkardı,
Si vetima e ka vrullue	Şimşek gibi saldırdı
Bri në bri e ka shitue	Kaburgadan kaburgaya yaraladı.

Kasatura kelimesinin Arnavutça'da iki anlamı vardır: 1. Süngü gibi, tüfeğin namlusu ucuna takılan veya bel kayışına asılı olarak taşınan bir çeşit bıçak. 2. Tüfek veya silah anlamında geçer ki, Türkçe'de bu anlam ile kullanılmaz. Şimdi kasaturanın tüfek veya silah anlamında kullanıldığı bir Arnavut epik türküsüne göz atalım:

Nuk janë topat e Ulqinit,

Ulçin'in topları değildir bizimkiler.

Por k a c a t u r r j a e Hajradinit

Bizimkiler Hayrettin'in kasaturalarıdır.

Görüldüğü gibi, kasatura topla mukayese ediliyor, üstelik kasaturanın Ulçin toplarından daha üstün oluşuyla ayrıca övünüyor.

kamë Bu kelime de Arnavut halk edebiyatında hayli kullanılmıştır.

< **tr. k a m a** : Silah olarak kullanılan, ucu sivri, iki ağzı da keskin uzun bıçak.

Këllëc-i Bu kelime de **këlliç, klliç, klyç** gibi değişik şekillerde kullanılmıştır.

<**tr. k ı l ı ç**: Silahın icadından evvel kullanılan en mühim harp aletinin adıdır. Eskiden kılıçtan başka, yine o işi görmek üzere, hançer ve kama kullanılırdı. Osmanlı Türklerinin harp aleti olarak kullandıkları kılıçların çoğu eğriydi. Kılıca su vermek ustalığı Osmanlılarda uzun zaman korundu. Bu nedendir ki eskiden en güzel ve fiyatları yüksek olan kılıçlar Osmanlı ustaları tarafından yapılırdı. İstanbul'da yapılan kılıçlar Avrupa'da yapılanlardan daha hafifti ve kullanması daha rahattı. Aşağıdaki örnekte kılıç kelimesi ne kadar güzel kullanılmıştır:

Karadaku brigje brigje

Karadağ, tepe tepe,

Digje Dervish pahsa digje

Yakiver Derviş Paşa yakiver,

Nji këlliç te mirë hiqe

İyi bir kılıç çekiver

Nji këllëc të mirë jepi

İyi bir kılıç versene,

Të marrë frikë laneti.

Lanet, korkuya gark olsun.

mëzdrak-u Bu kelimenin yörelere göre varyantları çoktur. Mesela bazı yerlerde **muzdrak**, Kosova'da **mizdrak**, **mazdrak** olarak kullanılmıştır. Ünlü Arnavut halkbilimcisi ve folklorcusu Anton Çettan'ın derlediği "*Kenge Kreshnike*" *nga Drenica* adlı kitabındaki bir kahramanlık ve yiğitlik türküsünde 'mezdrak' kelimesi şöyle kullanılmıştır:

<**tr. m ı z r a k**: Ucu demir şişli uzun sırtlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Buna 'kargı' da denir. Ateşli silahların icadından evvel harp aleti olarak kullanılan mızrakların ucundaki demir şişin kama gibi düz olanları olduğu

gibi üç veya dört köşeli olanları da, altın veya gümüş işlemelileri de vardı. Osmanlı saltanatının sonlarına kadar maiyet alaylarındaki süvariler tarafından kullanılır, ve bunlara “Mızraklı alayı”, “Mızraklı süvari alayı” denilirdi. Mızrak iki muharip karşı karşıya geldiği zaman kullanılırdı ve rastladığı yerde kama tesiri yapardı. Demirin takılmış bulunduğu ağaç sapın uzunluğu iki metreden bir parça uzun olduğu için uzaktan iş görürdü. Saplar elastikiyeti olmayan sert ağaçlardan yapılırdı. Müzede sapı dört beş metre uzunluğunda bir mızrak gördüğünü yazan Cevdet Paşa (*Tarih-i Askeri-i Osmani*, Kitab-ı evvel, sayfa 157) bunun için şu tafsilatı veriyor: Sapı dört beş metre uzunluğunda kamıştan yapılmış olduğu için taşınması kolay olduktan başka sallamaktan meydana gelen ihtizaza yürüyüşünü de uydurur ve münasip vakitte havale ettiği düşmanında mühim tesir yapardı.

Me m u z d r a k ë ai e paksa gjue	Mızrakla saldırmış o,
Huq muzdraki krajlit i ka shkue	Mızrak kralı isabet almış
E muer iken krajli tash po ik	Kral kaçış yolunu aramış
Si vetima ikën krajli tash po ik	Şimşek misali şimdi kral kaçıyor.

syngji-ja Varyantları çoktur: **sungji**, **sfungji**, **syngi**, **singi**. Hatta bazı yörelerde kısaltılarak **sei-ja** olarak geçer. Kosova Savaşı'yla ilgisi olan ve 1913 yıllarında derlenmiş bir türküde süngü kelimesi şöyle aktarılmıştır:

< **tr. s ü n g ü** : Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah.

"Karadaku me Serbi!	Karadağ Sırbistan ile beraber
Të kan vjerrë e të kan gri	Asıp kesmişler,
Të kan therë tanë me s i n g i.	Süngü ile delik deşik etmişler.

shish-i Bu kelime de ateşsiz silahlar grubuna girmektedir. Ne var ki “şiş” silah olarak diğerlerine kıyasla daha az kullanılmıştır.

< **tr. ş i ş** : Bir ucu sivri, demir veya ağaçtan, bazen silah gibi kullanılabilen ince uzun çubuk.

t o p u z – i Eski zamanlarda bu silah sık sık kullanıldığı için kelime olarak da hayli işlek bir duruma gelmiştir. Arnavut halkı bu kelimeyi şu dizelerde şöyle kullanmıştır:

<tr. **t o p u z** : Ateşli silahların icadından evvel kullanılan savaş aletlerinden birinin adıdır. Baş tarafı yuvarlak olduğu için bu ad verilmişti. Topuzlar yekpare demir veya bakır olarak yapıldığı gibi sapları ağaç, baş tarafları demir veya bakır olarak da yapılırdı. Süvari ve piyadeye mahsus olmak üzere ayrı ayrı topuzlar vardı. Süvarilerinki ağır, piyadelerinki hafifti. Süvariler topuzu eğerin sol tarafına asarlardı.

E ka marrë t o p u z i n n'dorë	Topuzu eline geçirmiş
E ka hypun mbi shpinë t'atit	Atın üzerine çıkmış
Edhe a nisun për të gjatë shpatit"	Ve kılıcı sallamaya koyulmuş.

x h i l i t – i Arnavut epik şiirlerde bu kelime Arnavutluk'ta "**xhilit**", Kosova'da ise "**gjelit**" ve "**xhelit**" olarak geçmektedir. Bu silah Arnavut kahraman ve yiğitleri tarafından çok kullanıldığı için şiirlerde sık sık rastlamaktayız. Bir örnekte görelim:

<tr. **c i r i t**: Ateşli silahların icadından evvel süvari askerinin kullandığı harp aletlerinden birinin adıydı. Türklerde cirit oynamak, zamanımıza kadar intikal eden bir ananedir. Cirit, elle atılır bir nevi mızraktır. Mızraktan farkı bunun boyunun daha kısa olmasından ibarettir. Cirit oyunu evvelden pek muteberdi. Padişahlar, vezirler, halkı buna teşvik ederler, muvaffak olanlara atıyyeler verilirdi. Cirit süvariye mahsus bir silah olup piyade onu kullanmazdı. Çünkü şiddet ve darbe ile atılması için dörtlü veya hücum yürüyüşleriyle giden bir hayvanın süvariye verdiği tahrik gücü piyadede olamayacağından bu silah piyade elinde tesirsiz bir hale gelirdi.

Shkojke gjogu si t'ish pllum i bardhe	Gök at, ak kurşun misali fırladı
Larg prej veti mërkovin n'ledine p'e dan	Kırda, doru atı hayli solladı
Kur i dukët Gjurs qi a afrua	Curo, yanıştığını görünce
Me gj e l i t ai Mujin e ka gjua	Muyo'ya ciritle saldırdı.

Şimdiye kadar saydıklarımız Osmanlı döneminde kullanılan ateşsiz savaş aletlerinden bir kaçıydı. Ne var ki teknoloji ve sanayinin ilerlemesiyle bu si-

lahlar, yerini yeni ateşli silahlara bırakmıştır. Kargılar, yatağanlar, kasaturalar, kamalar, kılıçlar, mızraklar, süngüler, şiş, topuz ve ciritler eski değerlerini kaybetmiş olup artık barut, tüfek, top gibi yenileri rağbet görecektir. Ünlü halk ozanı Köroğlu bir türküsünde devri geçen bu ateşsiz silahlar hakkında hepimizce çok iyi bilinen ve sevilen türküyü yakmıştır.

**Benden selam olsun Bolu Beyine
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcirtısından kalkan sesinden
Dağlar gümbür gümbür seslenmelidir.**

**Düşman geldi tabur tabur dizildi
Ak alınma kara yazı yazıldı
Delik-demir² çıktı mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır.**

² Tüfek.

Kaynakça:

- ABAZI-EGRO, Genciana "Për klasifikimin e turqizmeve në gjuhën shqipe", Feja, Kultura dhe Tradita İslame ndër Shqiptarët, Prishtinë, (1995) 345-350.
- BLLACA, Rizah "Këngë Popullore" I, II. 1977, Prishtinë.
- BORETZKY, Norbert, *Der Turkische Einfluss suf das Albanische*, Teil I, II, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, (1975).
- ÇABAJ, Eqrem-Aleksandër XHUVANI Prapashtesat e gjuhës shqipe, Tiranë (1962).
- ÇABEJ, Eqrem "Për një shtresim kronologjik të huazimeve turke në gjuhën shqipe", Studime Filologjike, 4, (1975).
- ÇABEJ, Eqrem Studime gjuhësore, I, II, III, IV, V, VI, Rilindja, Prishtinë, (1976).
- ÇETA, Anton "Këngë Kreshnike" I: 1974, II: 1991, III: 1993. Prishtinë.
- ÇİPURI, Hasan "Orientalizmat e gjuhës shqipe në terminologjinë ushtarake" PERLA.Nr.4,1997.
- DESNİTSKAJA, Agnia "O stiliticeskoj funkcii turcizmov albanskoj poezii", Voprosy teori i i istorii jazyka, Leningrad, s.88-95, (1965).
- DİZDARI, Tahir "Disa vezhgime mbi turqizmat në shqipe", Konferenca e Parë e Studimeve Albanologjike, Tiran, 407-409, (1965).
- DİZDARI, Tahir "Huazime Orientalizmash në Shqipe" Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës.
Seria shkencat shoqërore, 1960.nr. 1,3; 1961, nr.1.4; 1962.nr.1. Studime Filologjike.-1964.nr.2. 3; 1965 nr.1,3; 1966 nr.1.
- FİLJA, Hysen "Këngë Popullore të Shqiperisë së mesme", Tiranë, 1991
- HALİMİ, Mehmet "Ndikimi i orijentalizmave në fushën e fjaleformimit ndër të folme shqipe" Feja, Kultura dhe Tradita İslame ndër Shqiptarët, Prishtinë, (1995).
- HAXHİHASANİ, Qemal "Epika Historike" I. 1983 Tiranë..
- HAXHİHASANİ, Qemal, Miranda Dule "Epika Historike" II, 1981, Tiranë.
- HAXHİHASANİ, Qemal, Miranda Dule "Epika Historike" III. 1990, Tiranë.
- KOSTALLARI, Androkli "Rreth depërtimit të turqizmeve në gjuhën shqipe gjatë shekujve XVII-XVIII" Gjurmime albanologjike VII- 1977, Prishtinë, 39-51.

- KALESHI, Hasan "Ndikimet gjuhës turke në fjalformimin e gjuhës shqipe" Buletin i Punimeve Shkencore të Fakultetit Filozofik te Prishtinës VII,f.165-199,(1970).
- KALESHI, Hasan "Ndikimet Orientale në Tregimet Popullore Shqiptare", Glasnik Muzeja Kosova Buletini i Muzeut të Kosovës, XI, Prishtinë.
- KRAJNË, Anton "Hymja e Turqizmeve në Shqipe dhe Përpyekjet për Zëvendësimin e Tyre" Studime Filologjike,1965, nr.1. 150.
- LAFE, Emil "Rreth vendit të orijentalizmave ndër huazimet e shqipes", Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët, Prishtinë, (1995).
- "MBLEDHES te hershëm të folklorit Shqiptar" I: 1960, II: 1961, III: 1962.
- MHDIU, Feti "Arnavut Dilinde Birkaç Türkçe Sözcüğün kullanılışı"Prilozi za orijentalnu filologiju s. 18-22, 30/1980, Sarajevo.
- MEJER, Gustav "Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache" Strassburg,1891.
- MIKLOSICH, Franc "Die türkischen Elemente in den südost-und osteuropaischen Sprachen" Wien, 1885.
- MORINA, İrfan "Arnavutça'da Türkçe Kelimeler" ÇEVREN, No: 46, 47, 48, 1985, Priştine.
- MYDERRIZI, Osman "Fjalori Shqip-Turqisht i Hafiz Ali Ulqinakut" Buletini i Universitetit Shtetëror të Tiranës, XV, no.3
- SIKIRIÇ, Şaçir Abdulah Şkaljiç Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj knjizevnosti Bosne i Hercegovine (dopunsko izdanje instituta za proucavanje folkloru u Sarajevu,1957 godine-şapirografirano)."PRÍLOZI" VIII-IX 1958-9, Sarajevo (tanıtma ve eleştiri yazısı).
- SHKALJIÇ, Abdulah Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku,"Svjetlost", Sarajevo,73.